

»Горски вијенац« као народно дјело.

Мићун М. Павићевић — Загреб.

Умире Владика Раде на рукама својега тјелохранитеља, смож-ден, растрган и измрцварен, колико тешком бољком, која га је годинама подгризала, толико и душевним бригама. Око његова одра шћућурили се прекрштених руку и стиснутих вилица: војводе, сердари и капетани, нарочито из Катунске Нахије, којој је и он припадао.

Људи се скаменили и једва чујно проговорили:

— Грехота, какав човјек умире!

Владика, иако у претпошљедњем ропцу, чуо, и не отварајући очи, slabим гласом одговори:

— А колико је оваквих владика умрло, чувајући говеда по кршевима црногорским, да се за њих и не зна!

Ништа тако, као ова мудра владичина бесједа, не потврђује и једну другу истину: да је његово најславније дело: »Горски вијенац« — продукт ума, срца и разума тих незнатих »владика«, рођених на голом камену, у сваком црногорском племену.

Владика Раде је, као најизразитији црногорски тип, још у најранијој младости обогатио своју душу на рођеном огњишту народним фолклором: пјесмом, причом, пословицама и доскочицама.

Сва његова пјесничка и филозофска дјела носе на себи дубок печат народнога блага.

»Горски вијенац«, изузев посвете »Праху Оца Србије« и монолога владике Данила и игумана Стефана, као и Кола, није ништа друго до чиста народна етика, епика, филозофија, празновјерје и поглед на живот и свијет ортодокснога црногорскога сељака: јунака, човјека, главара и племића.

Владичин тјелохранитељ, Радован Мрчарица, из Пипера, послје своје емиграције у Скадар, није крио постанак и историјат »Горскога вијенца«.

Владика је, говорио је Мрчарица, позвао био на Цетиње од свакога црногорскога племена по једнога најумнијега главара и

народнога првака. Пуна два мјесеца дана држао их је о свом трошку и редовно свакога дана до позно у ноћ са њима водио разговоре о свим гранама народнога живота, нарочито о обичајима, вјеровањима, историји, традицији и филозофији. Није било ни једнога од главара, који није знао и умјо да својим оригиналним и простосрдчним причањима обогати духовну ризницу својега поглавара. У томе се нарочито истицао чувени народни мудрац, Сула Радуловић, из племена Комана. Његове филозофске сентенције, афоризми, изреке и пословице, владику су толико занијеле, да му је као у шали приговорио:

— Ти се, Сула, не бојиш на памет ни једнога Црногорца?

— Не, господару, ни тебе, само да оставиш двије ствари!

— Које су то ствари?

— Да не узимаш перо у руке и да не слазиш у Котор! Значи: да се не бави писањем (Сула је био неписмен) и да не путује по свијету и црпе знање цивилизованих народа.

Када је Владике Раде на овај начин дошао до цјелокупне народне етике, он је послѣ сваке сједнице тај огромни материјал пропуштао кроз свој духовни лабораториум. У мрачној манастирској ћелији, настројен и инспирисан, компоновао је у глави сваку ријеч и реченицу својих сабесједника и сарадника, па слуги Радовану наређивао да запали луч док не пренесе на хартију конструисане мисли.

Ето, у таквом »бијелом сијању«¹ родио се и овапутио »Горски вијенац«².

Као што се зна, његово прво издање штампано је у Бечу године 1847.

Карактеристично је, да је »Горски вијенац«, који је доживио био толико издања на обадвије азбуке, први пут објављен у земљи свога аутора и господара истом године 1913, и то у издању поцрногорченога Нијемца — Рајнвајна. Међутим, »Балканска царица«³ од Николе I прештампавала се од године до године о државном трошку на Цетињу, иако су магацини државне штампарије били крцати ранијим издањима!

Вукове »Српске народне пословице«⁴ штампане су први пут на Цетињу године 1836, и посвећене владици — дакле пуних једанаест година раније од »Горскога вијенца«⁵.

Мићун М. Павићевић

Колико су »Пословице« утицале на »Горски вијенац«, ево појединих локализација, сравњења и упоређења:

»Без неке није« — (»Српске народне пословице«)

»Свак је доша ко је од потребе

Ал нијесу пет Мартиновићах,

И није им без неке невоље.« — (»Горски Вијенац«)

»Брат је мио, које вјере био.« — (С. Н. П.)

»Брат је Турчин свуд један другоме.« — (Г. В.)

»Вјетар капом ћерати.« — (С. Н. П.)

»Или вјетар ћерат са капицом.« — (Г. В.)

»Врана врани очију не вади.« — (С. Н. П.)

»Врана врани очи не извади.« — (Г. В.)

- »Гори су потурчењаци него Турци.« — (С. Н. П.)
- »Потурица гори од Турчина.« — (Г. В.)
- »Жене су да зборе, а људи да творе.« — (С. Н. П.)
- »Људи трпе а жене наричу.« — (Г. В.)
- »Забада трн у здраву ногу.« — (С. Н. П.)
- »Што зборите јесте ли при себе,
Трн у здраву ногу забадате.« — (Г. В.)
- »Заклала га пушка црногорска.« — (С. Н. П.)
- »Видите ли онога кадије,
У њега су медене ријечи,
Заклала га пушка црногорска.« — (Г. В.)
- »Зло годиште рода иште.« — (С. Н. П.)
- »Зло се трпи од страха горега.« — (Г. В.)
- »Ко се топи за пјену се хвата.« — (С. Н. П.)
- »Ко се топи хвата се за пјену.« — (Г. В.)
- »Иза свакога дажда сунце грије.« — (С. Н. П.)
- »Иза туче ведрије је небо.« — (Г. В.)
- »Или куј ил не мрчи гађа.« — (С. Н. П.)
- »Што се мрчи када коват нећеш.« — (Г. В.)
- »Кад грми сваки се себе боји.« — (С. Н. П.)
- »Небо нема без грома цијене.« — (Г. В.)
- »Кучку уби или ждрвње сломи.« — (С. Н. П.)
- »Док погине кучка или ждрвњи.« — (Г. В.)
- »Како тићи опрнате тако и полијећу.« — (С. Н. П.)
- »Тек соколу прво перје никне,
Он не може више мировати.« — (Г. В.)
- »Ко разгађа не погађа.« — (С. Н. П.)
- »Ко разгађе у нас не погађе.« — (Г. В.)
- »Матора дрва не даду се пресађивати,
Прут док је млад ваља савијати.« — (С. Н. П.)
- »Старо дрво сломи не исправи.« — (Г. В.)
- »Нагазио на сугреб.« — (С. Н. П.)
- »Неки кажу: на сугреб је стала.« — (Г. В.)
- »Ни једно зло не долази без велике пријје.« — (С. Н. П.)
- »Зла под небом што су сваколика,
Човјеку су прија на земљу.« — (Г. В.)
- »Паде Плива у Врбас, и изгуби свој глас.« — (С. Н. П.)
- »Мањи поток у виши увире,
Код увора своје име губи.« — (Г. В.)
- »Прођ се врага, не ћерај му трага.« — (С. Н. П.)
- »Удри врага, не остав му трага.« — (Г. В.)
- »Рђом капо док му је кољена.« — (С. Н. П.)
- »Рђом капа док му је кољена.« — (Г. В.)
- »Тако ове пости за пса не испостио.« — (С. Н. П.)
- »Часне пости за пса испостио.« — (Г. В.)
- »Тако своју ћепу печену не ио.« — (С. Н. П.)
- »Своју ћепу на њ печену ио.« — (Г. В.)

- »Тако се у три лика не обрнуо.« — (С. Н. П.)
»И у лик се манит обратио.« — (Г. В.)
»Тако у манити вјетар не ударио.« — (С. Н. П.)
»У манити вјетар ударио.« — (Г. В.)
»У добру се лако поднијети.« — (С. Н. П.)
»У добру је лако добро бити.« — (Г. В.)
»У кам ударио.« — (С. Н. П.)
»Турци, браћо, у кам ударило.« — (Г. В.)
»Да је и ђе брата у свијету, да пожали ка да би помогао.« — (С. Н. П.)
»Да је игђе брата у свијету,
Да пожали ка да би помога.« — (Г. В.)
»Прошао кроз сито и решето.« — (С. Н. П.)
»Ја сам проша сито и решето.« — (Г. В.)
»Два хата на једним јаслима не могу бити,
Једна кожа не може два меса дати.« — (С. Н. П.)
»Нема капе за по двије главе.« — (Г. В.)
»Држи се ка пјан плота,
Држе се плота, Вукота.« — (С. Н. П.)
»Ка пјан плота када се прихвати.« — (Г. В.)
»Тако ми се траг по трагу не ископао,
као шаренијема коњима.« — (С. Н. П.)
»Траг се грдни његов ископао,
Као што је шареним коњима.« — (Г. В.)
»Тешко земљи куда војска прође,
И дјевојди која сама дође.« — (С. Н. П.)
»Тешко земљи куда прође војска.« — (Г. В.)
»Сјеме му се затрло.« — (С. Н. П.)
»У њиву му сјеме скаменио,
У жену му ћепу скаменио.« — (Г. В.)
»Тако ми се вино на крсно име у крв не прометнуло.« — (С. Н. П.)
»Крвљу крсно име прославио.« — (Г. В.)
»Тако ми се огњиште на крсно име мојијем пуњем не угасило.« — (С. Н. П.)
»Не предава пуња ни проскуре.« — (Г. В.)
»Тако ми се свака работа не закаменила.« — (С. Н. П.)
»Свака му се сатвар скаменила.« — (Г. В.)

Овамо иду и изреке узете из народа:

- »Или си вук или лисица.« — (Н.)
»Ил сте вуци или сте лисице.« — (Г. В.)
»Не буди ми бухе у кожухе.« — (Н.)
»Пробуди му бухе у кожухе.« — (Г. В.)
»Уста су јој ка паром прорезана.« — (Н.)
»Уста су јој паром срезана.« — (Г. В.)
»Јепша је од виле и срце ми је понијела.« — (Н.)
»Јепша му је од бијеле виле,

- Живо ми је срце понијела.« — (Г. В.)
 »Потамани ка скакавац поље.« — (Н.)
 »Ка скакавац кад поље опусти.« — (Г. В.)
 »Долази му ка ћуку тица.« — (Н.)
 »Дан и народ као ћуку птица.« — (Г. В.)
 »Грије се према сунцу.« — (Н.)
 »И грије се мирно према сунцу.« — (Г. В.)
 »Виђи како се јалове облаци.« — (Н.)
 »Бе с' пода мном јалове облаци.« — (Г. В.)
 »Да ми није жа фишек пуца би.« — (Н.)
 »А жа ми је фишек оштетити.« — (Г. В.)
 »Држи змију у њедра.« — (Н.)
 »Што гојимо змију у њедрима.« — (Г. В.)
 »Улеће ми муха у нос и наће ме нека штета!« — (Н.)
 »Улеће ми једна муха у нос,
 Штета ће ме нечесова наћи.« — (Г. В.)
 »Нешто ме срби длан, биће пара.« — (Н.)
 »Како су ме длани засрбјели,
 Да се хоће ко ће посвадити,
 Бисмо глобе големе узели.« — (Г. В.)
 »Запјева ми ухо, биће добар глас.« — (Н.)
 »Лијево ми ухо сад запоја,
 Ја се надам веселоме гласу.« — (Г. В.)
 »Од старости више бруке нема,
 О старости пртено оружје.« — (Н.)
 »Куд ће више бруке од старости.« — (Г. В.)
 »Живи таман ка миш у тикву.« — (Н.)
 »Миш у тикви што је него сужањ.« — (Г. В.)
 »Није вино пошто је и било.« — (Н.)
 Није вино пошто приђе бјеше.« — (Г. В.)
 »Ућераћу ја њему памет у главу.« — (Н.)
 »У главу ми памет ућерасте.« — (Г. В.)

Тако је позајмљен и израз »Како једна прекоморска тица«.

Све ово и безброј других позајмица, варијација и парафраза, унесене су Његошевом руком у рукопис »Горскога вијенца«, као чист продукт његова ума, као што рекосмо, једнаест година после је публикације »Српских народних пословица«.

Чак и данас знатан дио ових крилатица, афоризама и пословица, чисто народних, научењаци, филозофи, књижевници, бесједници и политичари, узимају као мото при писању својих дјела и говора и обиљежавају Његоша за њихова творца! Зар то није један тешки гријех према духовним народним тековинама, ништа мањи него онај народни и Његошев према Вуку

Бранковићу и краљу Вукашину, који, по њима, вјековима, прави здрави, носише жиг издајника? ...

Ако се упустимо у дубљу синтезу и анализу праизвора разних бајања, гатања, мађијања, лијечења и уопште сујевјерја, с којима је Његош тако вјешто, класично и пластично гарнирао и декорирао »Горски вијенац«, увјерићемо се да су и мисли и мотиви и реченице узете и копиране са богатога врела народнога живота. У склапању, претакању и композицији ове гране народног фолклора, владица је збиља био генијалан.

Узмимо само неколико примјера:

»Не прелаз' ми преко пушке, Бајко,
Но се натраг преко ње поврати.«

Зар то није чисто народно празновјерје, које се и данданаас одржало код Црногораца?

Кад човјек, ратник, ајдук, ловац, војник, сједи и поред себе постави велику пушку, а неко наиђе и преко ње пријеђе, он ће му, у страху да му се какво зло не догоди, рећи:

»Не прелзи ми преко пушке, но се врати натраг.«

»Да ну, Бајко, пуни ми у око,
Јер ми се је грдно натрунило.«

Свакидашње народно лијечење. Кад човјеку улети прашина у око он ће одмах другу до себе: »А да ну, пуни ми у око, јер ми улеће некакав ђавољи трун.« Друг му подигне трепавицу и три пута духне.

»Укрешите који да пушимо,
То је душа вјери пророковој,
Не ће бити жао ефендији.«

Црногорац вјерује, да је Турчину најмилија жена, добар коњ и дуван са усјеке. За то и вели: »Кад оћеш да почастиш Турчина, баци пред њим тоболац дувана и укрешим му. То је за њега душа.«

»Како смрде ове потурице,
Опажаш ли ти што гођ, Рогане?«

»Смрди ка Турчин,« вели Црногорац.

»Не ваља се бити кукавица,
Али не знаш, рђа те не била,
Да су оно шћери Лазарева.«

Легенда код Црногораца, да су се после Лазареве погибије његове ћерке претвориле у црне птице кукавице. Убити кукавицу то је велики grijех.

»Али од ње ништа боље није,
Но пас пружит одгор с врх хаљина.«

Ријеч је о мори.

Кад се Црногорац Црногорцу жали, да га при спавању притиска некаква мора, овај ће му обично рећи: »Кад лежеш да спаваш, метни пас с врх хаљина са којима се покриваш, па се не бој ништа.«

Има безброј сличних примјера, о којима ће бити опширније речено у мојој посебној расправи: »Његош и народне умотворине«.

Је ли и у колико »Горски вијенац« историјско дјело, како га то Његош крсти, то ће бити предмет нарочите расправе. Напоменућемо одмах да је Стеван Перков Вукотић, с Чева, савременик и први савјетник владике Рада, човјек толико моћан да је рекао владици да ће учинети да се нико више не купи на Цетињу, једном приликом рекао своме сину Петру, доцније војводи и тасту књаза Николе, ово: »Владика Раде у »Горском вијенцу« пјева: »Чево равно гнијездо јуначко.« Тамац, како му је Чево равно тако му је и цио »Горски вијенац« истинит! Оно што сам му причаја и други Црногорци из историје, то је он на своју руку изопачио. Наводио воду на свој млин и измишља јунаке ће их никад није ни било. И сама »Бадња Вече« измишљена је.

Владика је био доста ћудљив и осветољубив. То најбоље знамо ми који смо с њим јакали. Ето и Вукчевиће, из Љешанске Нахије, који су били брчне главе племена, није хтио ни споменути у »Горском вијенцу«, само ради тога што му један Вукчевић на скупу рече тешку ријеч.»

»Горски вијенац« је еп и драма. Више драма, иако тешка и технички неизводљива. Главни јунаци су можда и постојали, али не ни они сви. Кроз владика Данила и игумана Стефана проговорио је више аутор него његова околина. Кроз сва остала лица, говори црногорски народ, изузев у »Колима«, која су Црногорцима чак и

данас туђа, хладна и наметнута, макар их и несвјесно пјевали и рецитовали, као ласкаве историјске епизоде. Народна црногорска хора немају ништа заједничко, сем дијалектике са колима у »Горском вијенцу«.

Његош је у свим својим дјелима, свјесно и опрезно, знао искористити дјела великих свјетских узора који су му били редовни духовни другови, пријатељи и обожаваоци. Али »Горски вијенац« је у првом реду народно дјело, прековано на умјетнички наковањ »сочинитељев«. Можда је препјев са чисто књижевнога, умјетничкога и естетскога мјерила, високо над матицом; али ми желимо да се и матица пронађе са свом њеном простотом и наготом, али и класичном љепотом.

И неписмени Црногорац, у свакој згоди, при конверзацији, радо цитира читава поглавља из »Горскога вијенца«, с увјерењем да су то народни, а не Његошеви стихови.

Колико је збиља Његош у овом свом дјелу унио и чистога народнога десетерца, са којим и данданас нико тако богато не располаже као Црногорац, о томе ће бити ријечи на другом мјесту и другом приликом.

Није тешко запазити чињеницу, да је Његоша, кад се и за час склизнуо са народнога десетерца, изневјерила и инвенција и фантазија и емоција, па чак и богатство народнога језика.

Узгред буди речено, он је био жртва своје литературе. Отуда, избија скоро са свакоје странице и из сваке друге реченице старословенски језик — русизам.

И сам књаз Никола, сродник владин, истина нешто суревњив према пјесничком генију свога сродника, гледао је на »Горски вијенац« као на народни пјесмотвор.

Негдје године 1909, упитао је он писца ових редака, шта мисли о »Горском вијенцу«.

— »Горски вијенац« је, господару, црногорска пјесма над пјесмама коју је дао наш Омир — народ!

— Виђи ти њега, галијота! Црногорска, црногорска! — народна и то, великијем дијелом, чевска и команска!... (Племена из којих су поникли Стеван Перков и Сула Радов, народни филозофи.) Но што мислиш: ко ће још послје моје »Балканске царице« читат »Горски вијенац«? (По казивању проф. Мих. Вукчевића у напису »Рестаурација Биљарде«, то исто питање књаз Никола стављао је у Симу Матавуљу.)

Ућутао сам, јер о »Балканској царици« ни тада, као ни сада нијесам имао тако високо мишљење као што је имао њен аутор.

Свестрано испитивање »Горскога вијенца« и његова неромантичарска анализа и савјесно и објективно ранжирање, из љубави према истини и науци, ништа неће одузети од ореола и бесмртности цетињскога пустињака и ловћенскога Прометеја.

Славу великога Шекспира, некада путујућег глумца, не умањи ни велики Толстој, некада севастопољски потпоручник — »Ромео и Јулија« остаће кроз вјекове најкласичнија творевина људскога духа, а »Горски вијенац« највеличанственији споменик црногорске мудрости, славе и прегнућа. Као што је неко само кодификовао народну поезију о Троји и Одисеји, тако је исто и Његош, с изузецима Кола и монолога владике Данила и игумана Стефана, а са већ раније припремљенима и наведеним народним предањима само кодификовао народне умотворе. То, у неколико, признаје и сам Његош потписујући се »сачинитељ« и »сочинио«, — скројио, саставио, као што и гуслари што не пјевају него састављају старе мотиве око нове грађе. »Горски вијенац« је, дакле, народно дјело. То се види и по томе што Његош у другим дјелима није Његош као у »Горском вијенцу«.

Његошу — Његошево, а народу — народно. То налаже правда, истина, морал и научно и књижевно поштење.

Извори:

Црногорци у причама и анегдотама,« из XXV књига од Мићуна Павићевића.

»Његош и народне умотворине,« у рукопису од Мићуна Павићевића.

»Српске народне пословице,« од Караџића, Биоград, државно издање 1900.

»Горски вијенац,« издање С. Б. Ццијановића, Београд, 1920.

Resumé.

Le »Gorski Vijenac« comme oeuvre du peuple.

On a écrit beaucoup d'études sur le »Gorski Vijenac« qui sont pleines d'inspiration, d'enthousiasme, et de panégyrique à l'adresse du Vladika Rade. Mais tous ces écrivains de compte-rendus, de critiques et de hymnes ne se sont pas occupés des sources, de l'essence et de l'originalité de cette oeuvre.

Je suis né, poir ainsi dire, au coeur de la région d'où le Gorski Vijenac est issu et où son auteur est né.

Quand j'étais encore tout petit, mon grand-père en ligne latérale, le célèbre Bajo Ibrov, illettré, qui était garde du corps du Vladika Rade et mourut dans sa 115e année, me récitait des vers et de la philosophie du »Gorski Vijenac«. Mon père, l'un des plus célèbres guslars en Monténégro, faisait de même. Toujours, quand ils voulaient souligner leur pensée, ils commençaient par dire:

»Il y a longtemps que le peuple a dit (ceci et cela)«, au »avec raison, le peuple a dit«, au ceci a été dit le mieux par nos vieux« etc. Et c'étaient toujours des vers que le Vladika Rado a insérés dans le »Gorski Vijenac« comme siens.

En feuilletant le »Gorski Vijenac«, et en le comparant aux »Proverbes populaires serbes« de Vuk que j'ai entendus directement de la bouche du peuple, je suis parvenu au résultat que le »Gorski Vijenac« est, en premier lieu, l'oeuvre du peuple, en second lieu, l'oeuvre de Njegoš, et j'ai prouvé cela par les citations de mon étude.

En tout cas, Njegoš était grad dans l'art de réunir, de foudre et de composer de folklor.

Le lecteur peu instruit, et même savant qui n'est pas originaire du Monténégro, n'aperçoit pas, au premier moment, ces emprunts.

Comme nous l'avons dit, le »Gorski Vijenac« est, en premier lieu, la sagesse, la morale, la poésie épique et la philosophie nationale des Monténégrins, prédécesseurs et contemporains du Vladika Rade. Il n'a pas dit cela nulle-part dans le »Gorski Vijenac«, et il a, également, passé sous silence les emprunts importants faits aux chansons nationales.

A Njegoš, ce qui est de Njegoš, au peuple, ce qui est du peuple. La justice, la morale et l'honnêteté scientifique et littéraire commandent cette constatation.

Les découvertes de mon étude que j'ai publiées uniquement par l'amour de la vérité et de la science, des gens de lettres du pays natal du Prométhée du Lovćen les ont, peut-être, omises par certaines raisons sentimentales. Mais c'était un grave péché contre les créations du peuple, non moins grave que celui du peuple et de Njegoš contre Vuk Branković et le roi Vukašin qui, d'après eux, pour des siècles, sont restés traîtres.